

# Europos migrena?

BOGDAN SZLACHTA

Migrena – varginanti problema; tai ne šiaip sau galvos skausmas, atlégstantis išgėrus tabletę, bet įkyresnis, kuriam išverti reikia daugiau kantrybės, kurio priežastys ilgalaikiškesnės ir kurį daug sunkiau sunaikinti. Manau, šio susitikimo organizatoriai supranta reiškinius, kurių priežastys tokios ilgalaikės ir nepanaikinamos ir kuriuos pastebi visuomenininkai bei politikai, tokius kaip *Brexit*, migracijos ir įvairiose Europos vietose augantys nacionalistiniai jausmai. Šie trys reiškiniai tikrai prisideda prie politikų ir (arba) politinių procesų analitikų migrenos, šiems dirbujantis panašiai kaip medikams, mėginant atsekti tai, kas pastebima plika akimi, ką galima patirti juslėmis ir tikintis surasti tinkamą priemonę ar priemonės šioms problemoms sumažinti ir šitaip palengvinti savo pačių migreną.

Mėgindami pasiekti tuos sluoksnius, kurie prieinami ne juslėmis, o intelektu, sakykime, kad *Brexit*, migracijos ir nacionalistiniai jausmai visi susiję su klausimu, kurį mūsų laikais reikia kuo dėmesingiausiai stebėti, tai yra su kolektyvinėmis tapatybėmis. Šiaip ar taip, dabar mums nuolat primenama, kokį pavojų migracijos iš pietų ir rytų kelia Vakarams, arba kad Europai grėsmę kelia ne vien jos, bet taip pat ir nesutarimai, ypač ES struktūrų ir valstybių narių viduje, ar apie tautines valstybes ar tautas – ir kiekviename tokia teiginyje glūdi kažkoks numanomas „kolektyvinis subjektas“, kuriam būdingos jo paties numanos tapatybės. Ties kiekvienu iš šių teiginių kyla klausimas: ar jie sudaro visumą su kokiomis nors

bendromis tapatybėmis ar identifikacijomis? Ar konkrečiai Europa – priklausanti Vakarams ir sudaryta iš daugelio valstybių, kurių vienos aiškiai monolitiškos, kaip mano šalis Lenkija, o kitos etniškai margesnės, kaip Belgija ar, kaip paaiškėjo, Ispanija, – turi bendrą tapatybės šerdį? Ar jos reiktų ieškoti žmogaus teisėse ir demokratijoje, kaip idėjose, priimamose visų dalyvių, o gal jos reiktų žvalgytis gilesniame intelektualiniame, o galbūt dvasiniame lygmenyje, kuris gali būti tų idėjų pamatas, o galbūt ji sietina su tam tikra krikščionybės ir klasikos paveldo idėja (stoicizmu-aristotelizmu ar romėniškuoju stoicizmu), o galbūt su Apšvietos ir Poapšvietos projektais? Mano galva, Europos migrena, o galbūt net plačiau – visų Vakarų, kyla nuo šio klausimo. Apnikusi politikus, visuomenininkus ir analitikus, ypač Europos elitą, bet taip pat valstybių narių politinius lyderius, ji turi esminę priežastį, glūdinčią giliai ir kartais slepiamą, kad neerzintų mūsų ir nerodytų didžiausios įtampos, o nukištų ją gilyn ir vaizduotų, kad ji sena, išėjusi iš mados ir todėl pamirština, neverta prasižengimų.

Anksčiau, kai, kaip sykį sakė Quentinas Skinneris, labiausiai remdamasis anglo patirtimi, – liberalusis požiūris pradėjo išstumti konservatyvųjį ar net versti jį pamiršti, greta individualistinės laikysenos atsirado sutartinis sprendimas, kuris turėjo panaikinti ankstesnį įsitikinimą, kad konkrečios bendruomenės per ilgą laiko tarpą vystosi „natūraliai“, tai yra dėl kiekvieno žmogaus prigimtinio polinkio burtis į grupes, tikintis lengviau patenkinti savo poreikius. Nors toks sprendimas, siekiantis Aristotelį ar net Platoną, galėjo būti siejamas – kaip krikščionių mąstytojų atveju – su universaliu projektu, o dėl to ir su „partikuliaristinių sentimentų“ atmetimu ar bent silpnėjimu, dažniau jis buvo siejamas su teiginiu apie lėtą, laipsnišką evoliuciją grupių, jungiamų vienos kultūros, turėjusios reguliuoti kasdienį grupės narių elgesį, o ne būti kolektyviniu menininkų produktu. Net ir šiandien sociologų tiriamose prieigose pastebima, kad tas senesnysis (greičiau respublikoniškas negu liberalus) mentalitetas būdingas žmonėms, kurie – kaip Vidurio Europos gyventojai – save suvokdavo kaip panašius į „organizmus“, besivystančius ar įgyjančius pavidalą per ilgą laiką, panašiai kaip „etninės visumos“, egzistavusios „amžių amžiais“ ar „nuo neatmenamų laikų“, bet tam tikrą istorijos akimirką aktualizuotos ir taip įgavusios vadinamąją savimonę, tikėjimą savo egzistavimu ir vien sau būdingu charakteriu. Tos tautos kažkada suvokė save, savo reikšmę kaip Hegelio dvasia, lyginanti save su „kitu“, su „ne-aš“; jos nekonstravo savęs, bet greičiau atrasdavo;

jos nekūrė savęs kaip naujų darinių, nes jų egzistencija jau buvo faktas ir jos egzistavo kaip dariniai, o tai, kas joms nutiko tam tikrą istorijos akimirką, būdavo greičiau epistemiška, o ne metafiziška, susiję su jų pačių egzistavimo ir savęs, kaip aiškių save suvokiančių darinių, suvokimo lygiu. Toks, pavadinkime, „organicistinis“ mentalitetas tariamai, kaip jau sakiau, būdingas šios – vidurio ar rytų – Europos dalies tautoms. Kaip pažymėjo daugybė XX a. sociologų ir apibendrinio Shlomo Sandas ir kiti, tai turėjo būti išskirtinė jų savybė, skirianti jas nuo tautų, gyvenančių toliau į vakarus, nors taip pat Europoje, kurios arba atsisakė panašios „organicistinės“ laikysenos, arba nekreipė į ją dėmesio, o jos vietoje įsavojo „piliietinės“, o ne „etninės“ tautos idėją, formalios ir politinės grupės, o ne organizmo, kurio pamatas prigimtinis, o ne nuspręstas, bendruomenės, kuri sąmoningai kelia sau konkretų tikslą, o ne stovi ant amžinai stiprėjančio ir galiausiai pripažįstamo pamato.

Šie du požiūriai susiję su svarbesniu klausimu negu *Brexit*, migracija ir nacionalistinių jausmų stiprėjimas. Pirmasis, pavadinkime, „organicistinis“ ar „etninis“ mentalitetas reiškia tapatybę, kurios negalima paprastai steigti ar lengvai keisti. Šiaip ar taip, šiuo požiūriu remiantis, grupės egzistencijos tikslai nėra nustatomi sąmoningai, o „episteminis savivokos aspektas“ yra ne toks svarbus kaip „metafizinis“. Jis nepriima dviejų pagrindinių liberalių priegijų: nei Hobbeso atsakymo, kad įkūrus valstybę tampa įmanoma suburti grupę, suteikiant jai progą priimti įstatymus ir papildomų kultūrinių išteklių, nei Locke'o sprendimo, pagal kurį patys individai sudaro tai, ką autorius vadina „pilietine visuomene“, paremta vienoda norma, pripažįstama visų darinių. Jis neleidžia egzistencijos tikslo apibrėžti ar išteklių parinkti nei „abstrakčiai valstybei“, remiantis teisinėmis normomis ir juos atitinkančiomis kultūros schemomis, nei individams, remiantis jų proto duomenimis, nes šiems neva būdingas vienodas „prigimtinio įstatymo“ („proto įstatymo“) pažinimas. Todėl jis nesutinka, kad sąmoningai veikianti „valstybė“ ar individai turėtų būti kultūros schemų šaltinis, formuojant grupės tapatybę, o kartu su ja, bent iš dalies, ir jos narių tapatybę. Taip yra todėl, kad šis požiūris – galbūt paliesdamas svarbiausią modernybės filosofinę problemą, siekį pagrįsti, jog visi dariniai iš esmės yra panašūs ar net identiški, – į kultūrinį kontekstą, susiklosčiusį per ilgą laiką, įveda ne identišką, o analogišką turinį, šiek tiek panašiai, kaip XVII ir vėlesnių amžių britų empirikai; tam tikra

prasmė empirikai yra „grandis“, jungianti tuos, kurie pasirinko *Brexit*, ir tuos, kurie dabar pristatomi kaip Europai grėsmę keliantys „populistai“, „nacionalistai“ ar net „fašistai“.

Dabar galėčiau pamėginti išanalizuoti šį neva vien Vidurio ir Rytų Europos tautoms būdingą mentalitetą, primindamas pažiūras, išsakytas Anglijoje ar Prancūzijoje XIII a. ar net anksčiau. Tačiau tikslas nėra pademonstruoti seną šiais laikais Vakarų Europos tautų ar etninių grupių, tokių kaip flamai ir valonai, baskai ir katalonai, valai ir škotai, reiškiamų vilčių kilmę. Tikslas nėra netgi pademonstruoti, kokia svarbi yra konservatyvioji kritika liberalioms individualumo ir sutartiškumo idėjoms, kurias kartais galima susieti su „valstybmeldystės“ pavojumi, grėsme sukurti visa apimančią valstybę, ne vien garantuojančią kiekvieno individo saugumą, bet taip pat savo vardu propaguojančią tam tikrą (politiškai korektišką?) požiūrį. Tikslas – suvokti, kokia svarbi yra mentaliteto alternatyva tam, kuris dominuoja Vakarų Europoje ar tarp daugybės jos visuomenininkų ir galiausiai politikų, propaguojančių save suvokiančio individo sampratą, pagal kurią jo vaidmuo yra kartu su kitais save suvokiančiais individais kurti tai, kas ligi šiol neegzistavo, t. y. „politinę tautą“, ir jam ne vien teikiama pirmenybė prieš pastarąją, bet jis taip pat turi ją apibrėžti ir paprasčiausiai elgtis su ja kaip su priemone, tarnaujančia jo paties individualiems ir subjektyviems interesams; individo tapatybei teikiama pirmenybė prieš tautos tapatybę, o pastarosios įgauta tapatybė yra savotiška partnerystė („pilietinė visuomenė“), siekianti tikslo tarnauti ne tiek pačiai partnerystei, kiek jos nariams.

Pamėginkime tai suprasti. Kitur Vakarų Europoje dominuojantis požiūris neva reikalauja gerbti kiekvieno individo kitoniškumą, nes kiekvienas individas yra svarbiau negu tai, kas būdinga grupei, kuriai jis ar ji priklauso, o kadangi visi individai savo tapatybę kuria patys, tai grupė neturėtų daryti jiems spaudimo, ji pati visai jokios tapatybės neturi. Šio požiūrio išpažinėjai atmeta komunitaristų studijas ir menkina argumentus, jų išsakomus disputuose su liberalais ir libertalais, neva jie primena Marxo kolektyvistinius kliedesius ar – dar blogiau – numato normatyvinį spaudimą individams, tokiems kaip Aristotelis ar šv. Tomas Akviniėtis. Šiaip ar taip, individas juk nesisemia tapatybės iš grupės kultūrinių schemų, nes juk grupė yra priklausoma nuo individų, o ne atvirkščiai, taigi individas apsisprendžia, kas yra gerai (jam ar jai), o ne naudojasi „gerio standartais“, kadaise siejamais (kaip pasirodė – klaidingai ar nepagrįstai) su bendra

mūsų prigimtimi ir prigimtinio įstatymu, su Dievo valia ir dieviškuoju įstatymu, su protu ir proto įstatymu, aptinkamu visų žmonių prote ir todėl visiems bendru ir privalomu. Disputas tarp moralinio absoliutizmo ir moralinio reliatyvizmo yra tos pačios kilmės kaip ir disputas dėl to, ar egzistuoja moralinė programa, bendra bent jau visiems europiečiams ar visiems įprastai vadinamosios Vakarų kultūros ar net krikščioniškojo paveldo atstovams, kuri veiktų ir teisinius jiems būdingus sprendimus. Iš ten pat kyla ir disputas, ar įmanoma apibrėžtoje, neva vientisoje, europietiškoje, vakarietiškoje ar krikščioniškoje kultūroje įdiegti toleranciją kitų kultūrų atstovams. Galiausiai iš ten pat kyla ir teoretikų ginčas dėl to, kokia yra vadinamojo daugiakultūriškumo paskirtis, t. y. ar tai yra tolerancija kitų grupių kitoniškumui, ar greičiau kiekvieno jų nario moralinė autonomija. Pastarasis klausimas atrodo ypač svarbus, norint suprasti migrenos priežastis. Ar kiekvienam europiečiui bus (galiausiai) leista tapatintis su tam tikra „europietiško“ idėja ar su tapatybę turinčia tauta? Ar, remiantis tarp europiečių elito dominuojančiu požiūriu, europiečiai bus „išlaisvinti“ iš tų idėjų, bus išlaisvinti iš bet kokio grupės spaudimo ir turės galimybę apsispręsti dėl kiekvieno ar beveik kiekvieno savo veiksmo patys ir pagal savo standartus? Ar jiems bus primestos kokios nors norminamosios procedūros ar formos? Individas, išlaisvintas iš tokių pinklių, neva būsiąs laisvas nuo nacionalizmo pagundos, kuri dabar turės būti suprantama ne tiek kaip pasidarygėjimas kitomis tautomis ar savo tautos galios stiprinimas, bet kaip nepakeliamas tam tikros tapatybės grupės spaudimas jai priklausančiam individui, kuris, kaip teigiama, turėtų turėti autonomiją ta prasme, kad galėtų būti nepriklausomas, pats nustatydamas savo moralinius standartus; spaudimas, kuris virsta individualios autonomijos neigimu, nes reikiama svetimų standartų primetimą individui „iš išorės“. Tačiau ar be tokių standartų individas bus laisvas? Ar jis tikrai įgyvendins savo sprendimus, ar jo sprendimai bus diktuojami nebe grupės kultūros, o „politinio korektiškumo“, propaguojamo akademijos ar žiniasklaidos? Ar atmetus standartus, priklausančius tam tikros grupės būdingai kultūrai, nebus neišvengiama imti propaguoti kitus standartus, ligi tol svetimus grupės kultūrai, o galbūt taip pat primestus švietimo sistemos ir – taip pat galbūt – pageidautinus naujos kultūros konstruotojų?

Ši „naujoji kultūra“, Popiežiaus Benedikto XVI laikoma šiuo metu tokia dominuojančia, kad sumenkina tradicinės kultūros vaidmenį iki

„kontrkultūros“, kuri turėtų būti ištrinta iš individų atminties, pamesta kaip galbūt pavojinga, išaugusi arba iš krikščioniškojo universalizmo, arba iš nacionalistinių projektų, yra paženklinta liberalizmo. Ji sietina su nekritišku „pozityvistiniu tikėjimu“ ir reliatyvizmu, požiūriais, kurie taip pat paradoksaliai nesuderinami vienas su kitu ir kelia galvos skausmą kiekvienam, mėginančiam suprasti, kaip tikėjimas nuo subjekto nepriklausomos tikrovės egzistencija ir pažinumu dera su tikėjimu subjekto vykdomo kognityvinio proceso istoriniu ir socialiniu sąlygotumu.

Problema nėra nauja, nes Vakarais jau kuris laikas kamuoja migrena dėl panašios priežasties; ta priežastis buvo žinoma ir šių namų šeimininkui Thomui Mannui, kai jis nusakė du požiūrius, kurie jam atrodė pavojingi: vieną, įkūnytą jėzuito Naftos, o kitą – laisvamano Setembrinio. Tačiau Manno dėmesio objektas buvo ribotas, nes jam rūpėjo tai, kas susiję su žmogaus elgesiu su kitais ir su savimi. O mes atkreipkime dėmesį dar ir į šį aspektą, kuris – šiais laikais užsiimant mokslinė veikla – vis dar pastebimas, ir vis dažniau. Viena vertus, mokslininkai vis dar laikosi esminės pozityvistinės prielaidos ir „sveiku protu“ numano „objektyviai“ egzistuojant „tikrą objektų pasaulį“, o kita vertus, jie kontekstualizuoja pažinimą, padaro jį subjektyvų ir net teigia, kad bet kuris objektas yra konstruojamas jį mąstančio subjekto. Savo ruožtu tai Europos migrenos priežasties požymis, o galbūt dėl tos pačios priežasties migrena kamuoja ir „mokslo pasaulį“: viena vertus, tai, kas universalu, o kita vertus, tai, kas konkrečiu; viena vertus, tai, kas objektyvu, o kita vertus, tai, kas subjektyvu; viena vertus, tai, kas nepriklauso nuo subjekto, o kita vertus, tai, kas subjekto konstruojama arba steigama.

Grupės tapatybės, laikomos vientisa ir todėl neva bendra visiems grupės nariams, problema taip pat susijusi su vadinamosios liberaliosios demokratijos esme. Šiandienos „populizmo grėsmė“ yra padarinys – regis, ypač to, kad politinis elitas, kuriam parama auga, pabrėžia ne liberalųjį, o demokratinį aspektą, kitaip sakant, tai, kas universalu, tam tikra prasme yra objektyvu ir nepriklauso nuo individualaus subjekto. Konkrečiai – svarbu ne tai, kad teisinė sistema kiekvienam individui užtikrintų visapusiškiausią įmanomą jo ar jos moralinės autonomijos įvykdymą, bet tai, kad ji suteiktų piliečiams, taip pat ir labiausiai skurstantiems, galimybę klestėti ir šitaip suteiktų galimybę klestėti grupei, o galiausiai – ir valstybei ar net valstybių grupei. Pati valstybė suprantama kaip atskiras politinis darinys,

dalyvaujantis integracijos su kitomis valstybėmis procese. Ar valstybės svarba menks dėl vis didesnės integracijos, – ir vėl tai susiję su tapatybės klausimu: ar kolektyvinė tapatybė bus primesta, ar ji išsaugos savo tapatybę? Paradoksas valstybių viduje, panašus į paradoksą mokslo bendruomenėje, dengiasi su dar vienu: kadangi tautinės valstybės turi savo tapatybę, galbūt keliančią pavojų piliečių / individų laisvei, o šiems vis tiek mieliau realizuoti savo moralinę autonomiją gyvenant valstybėje, kaip galima jų nekritikuoti, kaip nemėginti jų perkalbėti pakeisti požiūrį į piliečius? Laisvės vardu reikėtų ne vien ginti konkrečias valstybes, valdomas „populistų“, bet ir tokių valstybių elitui taikyti „europinius“ tinkamo elgesio standartus; jie turėtų būti priversti laikytis taisyklių, kurios užtikrina individams ne vien toleranciją jų kitoniškumui, bet ir galimybę kurti savo elgesio standartus.

Tačiau kas ir kokia galia remdamasis kuria tuos standartus / taisykles, kurios turi būti privalomos visiems, per savo valstybę priklausantiems Europos Sąjungai? Kitaip sakant, kam atstovauja tie, kurie nustato standartus / taisykles? Tai dar vienas klausimas. XIX a., svarstant vadinamosios demokratinės tironijos grėsmę, buvo pastebėta, kad atstovavimas tėra instrumentas, kuriuo įgyvendinama demokratija; demokratija kaip procedūra ar forma darėsi svarbesnis klausimas negu atstovavimas, susijęs su konkrečia kultūra; procedūra, ar tiksliau – forma, tapo svarbesnė negu mechanizmas išrinkti atstovus, sugebančius ne tiek suprasti savo ar konkrečių grupių nuomonę, kiek teisingai atskleisti tai, kas yra. Daug mažiau reikšmės buvo teikiama tam, ar pilietis-mandatarijus kontroliuoja atstovo-agento veiksmus ir ar atstovas priima sprendimus gana arbitraliai, nes, kaip ne sykį pasirodė, pilietis-rinkėjas tapatinasi su atstovo interesais ir sutinka būti atstovaujamas interesų grupės agento ar partijos nario. Galiausiai tuomet buvo pastebėta, kad atstovavimas turėtų priklausyti ne tiek nuo liberalaus piliečių balsų „individualizacijos principo“ ar nuo demokratinio „liaudies principo“, pavyzdžiui, rinkimų aktuose ar referendumuose, kiek nuo „grupės principo“, ar tiksliau, „partijos principo“. Tačiau jei, pvz., ES institucijose atstovavimas dabar būtų garantuojamas individams, kurie šiaip ar taip galiausiai yra veikiami savo atstovų sprendimų (jei taip, tikrai gali būti, kad regime ne tiek dažnai minimą „demokratijos deficitą“, kiek atstovavimo deficitą, o gal net ir visišką jo stygių), ar tiksliau – jau egzistuojantiems kolektyviniams dariniams, tokiems kaip valstybė (tokiu atveju negalima kalbėti apie tokį deficitą, nes mandatas, suteiktas vietos atstovams,

skirtas jų veiksmams pateisinti). Sutikdami su antrąja alternatyva pripažįstame (kaip ir ikimoderniais laikais), kad atstovui nereikia sutikimo tų, kuriuos paveiks jo sprendimai, kad priimtų sprendimą, palankų tiems, kuriems jis (tariamai) atstovauja.

Ir grupės tapatybės santykio su individualiomis tapatybėmis, ir šių tapatybių atstovavimo problema sunki, nuolat keliami debatuose apie Europos būklę. Šios problemos ne vien susijusios su nacionalizmo ar net „fašizmo“ grėsme, kalbant apie grupės tapatybę ir „populistinį atstovavimą“, jos pasitelkiamos debatuose apie teisę ir teisėtumą. Vis kartojamas klausimas, ar Europos pagrindas, saitas, siejantis visus jos narius, yra bendra kultūra (nepaisant akivaizdžios Europoje gyvenančių tautų kultūrinės įvairovės), ar tik bendra teisė? Tačiau abiem atvejais – kas yra kultūros ir (arba) teisės šaltinis, iš kurio jos kyla ir kaip jos kuriamos? Ar požiūris, kuriuo europiečiai skiriasi ir kuris kyla iš kitokios kultūros, turi būti puoselėjamas, ar europiečiai turi būti raginami gerbti procedūras, lemiančias „europietiškąją tapatybę“, platesnę už tas kultūras ir išreiškiamą teisinėmis formulėmis, kurių gausu demokratijos ir žmogaus teisių šūkiuose? Ar šios formulės turi palengvinti demokratijos, kaip nesantaikos (agonizmo), komunikacijos (deliberatyvus požiūris) ar daugumos balso (agregatyvinė tradicija), statybas? Ar teisėkūros organas, skaldomas nepalaujamų vidaus konfliktų ir veikiantis kompromiso arba balsų daugumos pagrindu (o nuo to dvelkia „populizmo grėsme“), yra saistomas ir kokių nors aukštesnių taisyklių? Ar jis vis tiek gerbia liberalius savo arbitralinės prigimties apribojimus, susijusius su nepažeistinomis individų teisėmis, ar stengiasi primesti partikuliarinį kokios nors „Europos politinės grupės“ požiūrį?

Tačiau ne kas kita, o teisės sudarė teisinio saugumo pamatą Vakaruose po Aušvico ir Kolymos, dviejų arbitralinės valdžios, primestos nacionalistinių siekių arba proletarinio universalizmo vardu, simbolių, dviejų projektų, kurių vykdytojai padarė neapsakomų nusikaltimų, nes jie negerbė jokių individo teisių, o vietoje jų mėgino primesti „partikuliarinę pasaulėžiūrą“, nesvarbu, ar „tautinę“, ar „proletarinę“. „Bendruomenės aspektas“, pagrįstas grupių kultūra, paprastai būdavo ignoruojamas kaip galimai „nacionalistinis“ ar, plačiau, „kolektyvistinis“ pavojus, ir dar neįjautrus grupėse aptinkamiems „skirtumams“, o galiausiai ir moralinei kiekvieno individo autonomijai. Nors kartais kartojama, remiantis Hayeku, kad įsteigti ir ginti reikia „teisės viršenybę“, o ne „teisėtumo“, nes pastarasis gali realizuoti



arbitraliai įsteigtą teisės sistemą, Nobelio premijos laureato, gynusio „spontaniškosios tvarkos“ idėją, maldavimai nebuvo rimtai svarstomi. Šiaip ar taip pasaulyje, kuriame dominuoja pozityvistinė normatyvinė teisinių sistemų samprata, mažai kas linksta pripažinti, kad esama principų, aukštesnių nei nustatytos teisės normos; principų, nekylančių iš tokios sistemos, bet iš tvarkos, kuri eina pirmiau tokios sistemos; net ne iš konstitucijos ar tarptautinių organizacijų aktų, bet iš „metateisinės doktrinos ar politinio idealo“, kuris „priklauso bendruomenės moralinei tradicijai“, aptinkamai bendroje atmintyje kaip bendras atskaitos taškas. Neįveikiama įtampa tvyro tarp įsitikinimo, kad ši atmintis, šis atskaitos taškas, glūdi Vakarų krikščioniškajame pavelde, lyg skirdamas Vakarus nuo Rytų, ir įsitikinimo, kad jis glūdi Poapšvietos demokratijos ir žmogaus teisių projektuose, nepriklausomai nuo tokių raizgių šaknų, ar net dar tolimesniuose projektuose, vadinamuose postmoderniais; ši įtampa pasireiškia ne vien disputais dėl tautinės tapatybės ir individo tapatybės santykio esmės, bet ir disputuose dėl supratautinės ir supraindividualios tapatybės esmės, nepriklausomos nuo autonomiškos individo valios; galiausiai dėl tapatybės, vienijančios europiečius, dėl to, kas juos daro europiečiais. Man susidaro labai stiprus įspūdis, kad šios įtampos pašalinti neįmanoma, todėl negalima pašalinti migrenos priežasčių, nes europiečių prote visą laiką tvyro įtampa tarp to, kas universalu, ir to, kas konkrečiu.

Klausimų galima užduoti ir daugiau. Galima klausti apie Trijų jūrų iniciatyvą ir Eurozoną, apie finansų sistemos įtaką ir „suvereniteto“ kategorijos taikymą ES valstybėms narėms ir individams, priklausantiems žmonijai ir tautoms, apie globalizaciją ir glokalizaciją, apie emigraciją iš šalių, kurios vėliau įstojo į Europos Sąjungą, į senesnes valstybes nares ir apie tai, kokie padariniai kyla, Europą varstant akivaizdžiai skirtingų kultūrų atstovams, apie socialinės politikos pagrįstumą ir teismų valdžios pirmenybę prieš kitas „valdžios rūšis“. Tačiau aukščiau minėta įtampa atrodo dar reikšmingesnė, norint suprasti chronišką ir nepagydomą migreną, kamuojančią Europą – Europą, kurios elitas paprastai nekritiškai tiki ir nepaliaujama žmogaus intelekto pažanga, ir vadinamųjų Vakarų vertybių dominavimu pasaulyje. Tačiau nei pažanga, kurios vardu šalinami įvairūs jos trukdžiai, nei Vakarų dominavimas nėra savaimė suprantami dalykai. Juk paaiškėjo, kad pirmaujančius vaidmenis pasaulyje jau užėmė ne tiek Jungtinės Amerikos Valstijos, kaip vylėsi daugelis europiečių, norinčių gyventi saugiai ir kaupti turtą, kiek Rytų supergalybės. Ypač mūsų, Vidurio

ar net Rytų Europos, dalyje matyti, kad ir Rusija, ir Kinija užsiima galios didinimo kitų sąskaita politika, o procedūrinės demokratijos ir žmogaus teisių idealistinių projektų nelaiko savais.

Migrena niekur nedings, negalima tikėtis, kad artimiausioje ateityje ji atlėgs; tikriausiai lemiamomis akimirkomis ji dar labiau sustiprės, kaip dabar nutiko mano šalyje Lenkijoje; šalyje, kuri mėgina tapti subjektu, reikšminga Europos dalimi su savo „katalikišku charakteriu“ ir tradicijų laikymusi, ujama kritikų Vakaruose ir kritikų Lenkijoje, kurie nuolat reikalauja pripažinti tapatybę individų, neišpažįstančių monoteistinės religijos, mieliau žvelgiančių pirmyn, o ne atgal, kurti permainų planus, o ne laikytis praeityje nustatytų standartų. Mano šalis gali atrodyti anachronistiška, bet tai, kas čia vyksta, gali padėti mums suprasti Europą kamuojančios migrenos priežastis – Europą, o ne Lenkiją, kur daugiakultūriškumas dar nėra problema, tokia ryški kitur; tačiau tai pagarbos tautai kaip visumai, vienijamai bendros praeities ir bendrų interesų, kitokių nei kitų tautų, klausimas. Ar teisinga interpretuoti norą pabrėžti šios visumos reikšmingumą kaip fašizmą ar nacionalizmą, – svarbus klausimas; tačiau čia išdėstyti argumentai rodo, kad dažnai teisinga laikoma perskyra yra tam tikros ligos priežastis, o ne vien simptomas.

*Iš anglų kalbos vertė Gabrielė Gailiūtė-Bernotienė*